

1.20
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

ÜNNEPI ÜLÉSE

EGYKORI MÁSODELNÖKE,

KAUTZ GYULA

ig. és r. t.

SZÜLETÉSÉNEK SZÁZADIK ÉVFORDULÓJA
ALKALMÁBÓL 1929. NOVEMBER 25-ÉN.

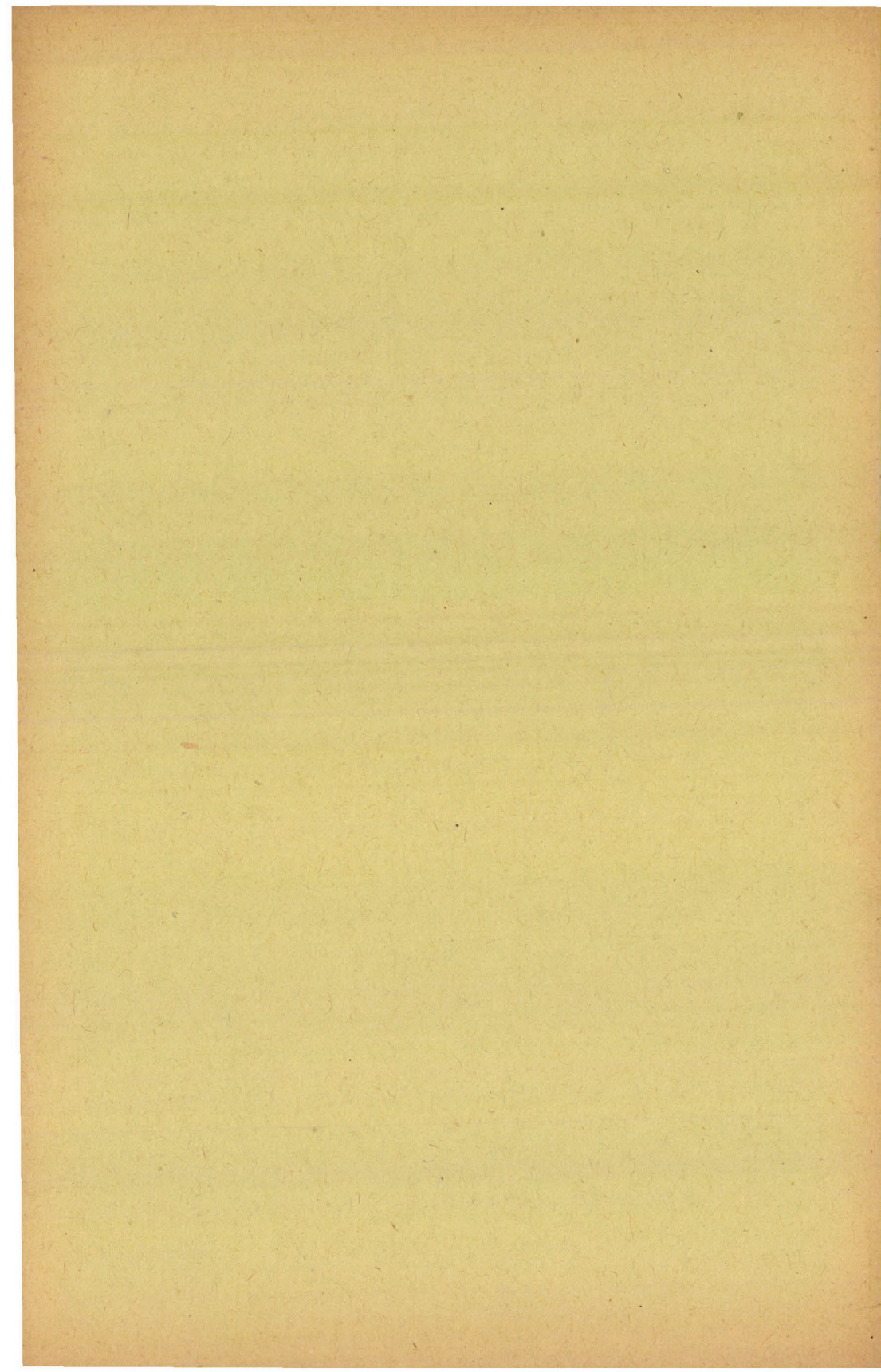
1., Berzeviczy Albert ig. és t. t.: elnöki megnyitó beszéde.

2., Földes Béla r. t.: Kautz Gyula emlékezete.

B U D A P E S T.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA.

1 9 2 9.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

ÜNNEPI ÜLÉSE

EGYKORI MÁSODELNÖKE,

KAUTZ GYULA

ig. és r. t.

SZÜLETÉSÉNEK SZÁZADIK ÉVFORDULÓJA
ALKALMÁBÓL 1929. NOVEMBER 25-ÉN.

1., Berzeviczy Albert ig. és t. t.: elnöki megnyitó beszéde.

2., Földes Béla r. t.: Kautz Gyula emlékezete.

B U D A P E S T .

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA.

1 9 2 9 .

AKADÉMIAI KÖNYVTÁR

UNIVERSITÄT

LIBRARY

OF THE

UNIVERSITY OF

WISCONSIN

LIBRARY

OF THE

I.

**Berzeviczy Albert ig. és t. t. elnök úrnak
megnyitó beszéde.**

Tekintetes Akadémia!

Kautz Gyula valóban megérdemli, hogy születésének e hóban letelt századik évfordulójáról Akadémiánk külön megemlékezzék. Életében hosszú időn át elsőrendű kitűnősége volt tudományos életünknek s mint ilyet megillette őt az a vezérszerep is, melyet Akadémiánkban vitt, melynek 31 éves kora óta, tehát 49 éven át volt tagja, élete utolsó éveiben másodelnöke is. Hálásan emlékszem a melegségre, mellyel 24 év előtt, első megválasztatásom alkalmával velem a választás eredményét közölte s engem elnöki minőségemben üdvözölt.

Gazdag élet volt az, mely ezelőtt húsz évvel lezárult; gazdag az ernyedetlen munkában, de gazdag sikerekben, alkotásokban és elismerésben is. A látszólag gyöngé testalkatú ember nyolcvan életéve alatt óriási munkát végzett, mint tanár és mint tevékeny politikus s a monarchia jegybankjának kormányzója, de mindenekelőtt nagy munkát végzett mint író, mert nagyszámú könyve roppant tanulmányanyag feldolgozását jelentette s szinte példátlan kiterjedésű olvasottságról tanúskodott.

Nemzete életének a múlt század második felére eső emlékezetes korszaka majdnem minden mozzanatából kivette részét. Mint alig felserdült ifjú részt vett a szabadságharcban; 1853-tól 1892-ig, vagyis harminckilenc éven át tanított, előbb jogakadémián, majd — még fiatalon — mint egyetemi tanár, sok magyar nemzedéket vezetve a nemzetgazdaságtan és a politika tudományának ismere-

IV.

lébe ; csak magyar nemzedékeket, mert mikor kecségtelő ajánlattal a prágai német egyetemre hívták, e hívást visszautasította. Az 1867-i kiegyezés megalkotásában mint képviselő lényeges részt vett, amiért annak mindhalálig lelkes híve is maradt s 1892-ben azért fogadta el az Ősziák-Magyar Bank kormányzói tisztségét, hogy abban a kiegyezés gondolatát a teljes paritás alapján a bankügyben is sikeresen érvényre emelje.

A tanítást azonban mindig élete egyik főcéljául tekintette ; ezt a célt szolgálta nemcsak a tanszéken, hanem irodalmi tevékenysége legnagyobb részével is. Könyveinek kisebb részét szánta tudományos problémák megfigjtésének, a nagyobb arra szolgált, hogy az ifjú nemzedék könyveiből még szélesebb körben mint előadása által ismerje meg a tudomány igazságait. E tekintetben munkásságának értéke különösen nagybecsű.

Kautznak tudományos felfogása és módszere úgy könyveiben, mint előadásaiban nélkülözöte, mert nem is kereste, az imponáló eredetiség, egyéniség és kizárólagosság ama fascinálo hatásait, melyekkel kortársai közül különösen Stein Lőrinc s nálunk az egyébként irodalmilag meglehetősen meddő Kerkápolyi tették magukat emlékezetesekké. Ő nem állított fel kizárólagos érvényű dogmákat s nem eskette fel azokra hallgatóit és olvasóit. Eklektikusnak volt mondható, amennyiben szigorúan megőrzött tárgyilagossággal bírálta a nemzetgazdaságtan és politika különböző, gyakran ellentétes tantételeit, gyakran nem is foglalva állást egyik vagy másik mellett. Ez a módszer igaz, hogy nem alkalmas fanatikus követők toborzására, de hogy sokkal többet lehetett belőle tanulni, mint bármily tetszetős s merev dogmatizmusból, az kétségtelen ; s ez a rendszer mindenesetre alkalmas arra, hogy azoknak, kiket kiképzett, módot nyújtson a gyakorlati problémák körül bizonyos elfogulatlansággal s szélesebb látkörrel igazodni el.

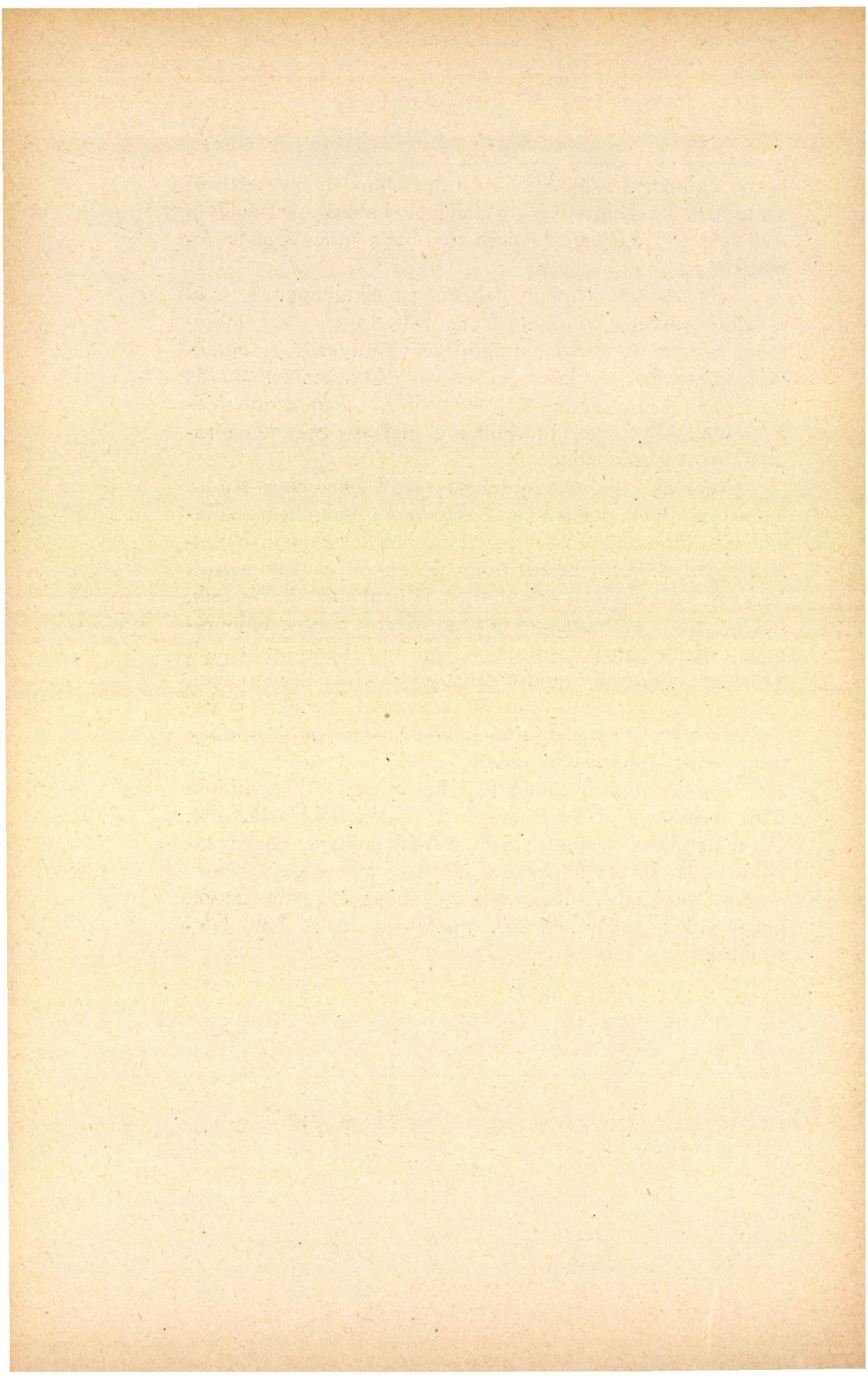
Részbén már ebből a módszerből, de hivatásának komoly felfogásából s egyéniségének az olcsó hatásokat megvető előkelőségéből folyt az is, hogy Kautz úgy előadásaiban, mint könyveiben szinte a túlságig került a

forma cultust, a szónoki hatást, a stílus megvesztegető szépségét. Ez különösen írott művei hatását kétségkívül csökkentette némileg, de nem foszthatta meg azokat értéküktől.

Kötelességünk megemlékezni ez alkalommal is arról a szinte áhítatos csodálatról, mellyel Kautz nagy alapítónk, Széchenyi alakját, működését környezte s annak több könyvében is kifejezést adott. Akadémiánk halás neki azért a buzgalomért is, mellyel a „legnagyobb magyar“-nak követőket toborzott s a mellyel Széchenyi-irodalmunkat gazdagította.

Nem akarunk megfélekezni arról sem, hogy Kautz éppen egy akadémiai elnöki beszédjében támadásokat idézett fel tudományos életünket látszólag lekicsinylő nyilatkozatai által. Kétségtelen, hogy ő akkor is sok igazat mondott és hogy sok tekintetben félreértették őt. Nálunk, hol oly ritka az igazságos és tárgyilagos mérték tudományos érdemek méltatásában is, hol oly könnyen esünk mellétekintetekből eredő túlzásokba az elismerésben vagy az agyonhallgatásban, szükség van koronkint a valódi tekintélyek eszmetisztító közbelépésére, még ha azok visszatetszéssel is találkoznak.

Akadémiánk körében már két évvel Kautz halála után mondott róla emlékbeszédet Földes Béla tagtársunk. Őt, ki nemcsak szaktársa volt a boldogultnak, hanem tanártársa is, kértük fel ezuttal is, hogy a születési centenarium alkalmából megemlékezzék húsz év előtt letűnt, ma is emlékezetünkben élő, munkáival ma is ható jelesünkről.

II.

Kautz Gyula emlékezete.

Irta : Földes Béla r. t.

Száz éve, hogy Győr városában a társadalmi és álm tudományok egyik legkiválóbb magyar munkása, mestere, *Kautz Gyula* született, küszöbén annak a korszaknak, mely hazánk legfényesebb és legsötétebb éveit magában foglalja. A sors kegyének kell tekinteni, ha valaki e korszakban, a magyar nemzet tüneményes újjászületésén és a Hunyadi Mátyás ragyogó korszakánál fényesebb emelkedésén a haza nagy építőivel együtt dolgozhatott és kegynek azt is, hogy szemeit lezárhatta, mielőtt a tragikus összeomlás bekövetkezett.

Az évek, évtizedek rohamos forgatagában, a nemzedékek és alkotásaik szünetlen fel- és letűnésében az emberi elmének szüksége van arra, hogy egy-egy percre megálljon, visszapillantással, visszaemlékezéssel nézze a történelem egyes útszakaszát, értékelje a nemzet és egyes kiváló egyének által végzett munkát. Hisz oly rövid az egyén, de sokszor még a nemzetek életfonala is. Gondoljunk csak arra, hogy Szt. István megkoronázása óta csak kilencszer forgott egy száz éves, kilenc százéves egyén életkorának megfelelő, időszak. Csak kilencszer forgott a századok csavarja és ez foglalja magában nemzetünk eseménydús európai történetét a mai napig, sok nemzedék jöttével és távozásával, sok küzdelemmel, sok jó és balsorssal, sok alkotással és sok pusztítással, óriások és törpék szerepével. Mennyi esemény, mennyi változás, mennyi tett és mennyi mulasztás ! De egyetlen száz év a nemzet történetében nem volt oly gazdag fontos eseményekben, emberi törekvésekben, hazafias célkitűzésekben, mint az utolsó száz év. Ebben a században a maximumra emelkedik a nemzeti élet lüktetése, lendítő

ereje, Ebben a században részt venni a nemzet életében, a nemzet munkájában, a nemzet örömeiben és bánatában, magában véve már kiváló sors, jelentős tény.

És midőn a Magyar Tudományos Akadémia által rábízott megtisztelő feladat teljesítése elé lépek, hogy a magyar nemzet egy kiváló fiának életpályájára egy század összefoglalásával visszatekintsek, az elhalványuló életmozzanatok fölé emelkedve¹ azt kérdem: Mi volt Kautz Gyula a magyar társadalmi és államtudományoknak? Mi volt Kautz Gyula a magyar közgazdaságnak? Mi volt Kautz Gyula a tudományos világirodalom szempontjából?

A XIX. század közepén a nemzetgazdaságtan zenitjét látszott elérni. Hirdetett igazságait felebbezhetetleneknek tartották és számítottak arra, hogy az egész művelt világ ezeknek megfelelően fogja gazdasági életét berendezni. Ez Smith Adam, Malthus, Ricardo, John Stuart Mill alapvető munkáinak sikere volt. Azonban ez a fénykor csak rövid ideig tartott. Lassanként jelentkeztek kétkedők, bírálók, támadók, mégpedig nemcsak a szélső táborból, a socialisták köréből, hanem a legszűkebb családi körben. Tévesnek találták az orthodox iskola módszerét, tévesnek a szabad versenyről hirdetett tanát, tévesnek az érdekek összhangzásáról szóló felfogást, tévesnek a munkáról, a munkabér alapról, a munka árú minőségéről hirdetett elméletet, *petitio* principiinek pedig az árnak a termelési költségekre való visszavezetését. Sőt nemcsak tévesnek, hanem veszélyesnek. Veszélyes a szabad verseny feltevése, mert a szabad verseny kizsákmányoláshoz vezet, veszélyes az érdekek összhangjának feltevése, mert útjában áll a társadalmi reformmunkának, veszélyes a munkának egyedüli értékkorrásnak beállítása, mert az osztályharcot idézi fel, veszélyes a laissez-faire elve, mert kikapcsolja az államnak nélkülözhetetlen szervező és kiigyensúlyozó tevékenységét, veszélyes az egoizmus hirdetése, mert szentesíti az elnyomást. Carlyle ostorral támadja meg az egoizmus tanát, a mammonizmus kultu-

¹ Kautz Gyula életének és működésének részleteire vonatkozólag ld. Kautz Gyula emlékezete című emlékbeszédemet. A M. Tud. Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek, Budapest, 1911.

szát és ugyanakkor, mikor John Stuart Mill azt hirdeti, hogy az értéktan megingathatatlan, Jevons már lobogtatja az „utility” iskola zászlaját és hadat üzen a tekintélyeknek. Szerinte a tekintély ellensége az igazságnak, a tudomány nem szent, csak az igazság.¹ Az ellenzék nő, Newmarch, Cliffe Leslie, sőt még Cairnes is egyik-másik ponlon elpártolnak.

A legsújtóbb csapást az orthodox elméletre azonban Németországban mérik. Hildebrand, Knies és Roscher hirdetik a tudomány továbbfejlesztésének, az orthodox elmélet korrigálásának szükségességét, különösen a történeti tények tanulmányozása segítségével. Már előttük List Frigyes, a történelem tanulságából támadja Anglia világgazdasági uralmát. Az orthodox iskola absztrakcióival szemben jogot követelnek a realitásoknak, a történelmi, nemzeti fejlődés vizsgálódásának, az élet eleven tényeinek, az utilitárismussal szemben a közérdeket, az egyénnel szemben a társadalmat, az abszolutizmussal szemben a relativitást hangsúlyozván. És feljegyzésre méltó, hogy nálunk is, a M. Tud. Akadémia 1841 december 6-án tartott ülésében Trefort Ágoston szót emel „a Smith féle elméletek és veszélyes tévedések” ellen és már a harmincas években a társadalomerkölcsi felfogásnak akad egy szószólója Csató Pálban.

Az úgynevezett történeti felfogást a lipcsei egyetemnek a világ minden részéről odasereglett tanítványok által körülvett tanszékéről Roscher Vilmos hirdette. Ide jött hazánkból egy 22 éves ifjú és bizonyára a magyar nemzet történeti érzéke által vezetve, felismerte az ott hirdett tanok fontosságát és a nemzeti felfogással való rokonságát. Ez az ifjú Kautz Gyula volt és így szegődött ő az új irány zászlajához, így lett ő ezen irány magyar képviselője, sőt magának a tudománynak is érdemes történetírója.

Kautz Gyula 1829 november 5-ikén született Győrött, hol atyja gyógyszerész volt. Már kora gyermekségében jeles képességeket árult el. Tanári pályára tanárai

¹ The theory of political economy (London and New-York 1871) 266 l.

buzdították. Első szándéka az volt, hogy a történelmet választja tárgyául. Az 1848–49-iki szabadságharcban rövid ideig szolgált, még pedig mint győri önkéntes nemzetőr és a párendorfi, manns-wörthi és schwechati csatákban vett részt. Már 15 éves korában kezdett irodalmilag foglalkozni és egyelőre csak saját céljaira történelmi munkákat boncolgatni és kivonatolni. Az 1850–51. tanév legnagyobb részét külföldön töltötte, a berlini, heidelbergi és a lipcsei egyetemeken. Lipcsében — mint említettem — különösen Roscher Vilmost hallgatta. Már itt két irányban szilárdul tudományos hitvallása, amennyiben a Krause-féle idealis-realis világszemlélet és az erkölcsi világrendben való hit tudományos meggyőződésének alapjává válik.

Szorgalmas tanulás mellett is a közviszonyok korán vonják magukra figyelmét. Széchenyi tevékenysége nagy benyomást tett fiatal lelkére, de hódolt Kossuth Lajos szellemi nagyságának is.

Külföldről hazatérve, nemsokára kathedrára lép, előbb a pozsonyi és nagyvárad-i jogakadémián, ahol tanszéke tárgyául a politikai ökonomiát és az osztrák pénzügyi jogot tették.

1858-ban a műegyetemre, 1863-tól kezdve a budapesti egyetemre nevezték ki, ahol előbb a magyarközjog és közigazgatás, 1868-ban a nemzetgazdaság- és pénzügytan tanszékét foglalta el. Itt kezdődik életének legtermékenyebb, legmaradandóbb emlékü működése. Feltárta hallgatói előtt az európai tudomány gazdag kincseit, élénk, meggyőző és a tudomány új vívmányait figyelemmel kísérő, formailag is előkelő előadásával felkeltette az érdeklődést a nálunk még elhanyagolt államtudományi s különösen nemzetgazdasági problémák iránt.

Az 1865-iki választások alkalmával szülőföldjén megválasztják képviselőnek. Kautz a politikai téren is gazdag tevékenységet fejtett ki. Tagja volt a kiegyezést előkészítő bizottságnak, első előadója volt a pénzügyi bizottságnak és ezzel az első költségvetésnek, előadója a quota-bizottságnak; több ízben jegyzője volt a közoktatásügyi bizottságnak, sok íz-

ben előadó. Parlamenti beszédjei többnyire polemikus természetűek voltak. A kiegyezés nagy művének létrehozatala körül ő is érdemeket szerzett. Komolyan vette politikai tevékenységét és az államférfi működéséről következőket mond:

Miben áll az igazi államférfiúi művészség! ? Abban, hogy az országos vezető emberek, éles megfigyelésével a tényleges állapotoknak és az uralkodó iránylatoknak felismerni és megítélni képesek: vajjon a fennálló intézmények és életformák a társadalmi állapotok tartalmával és a közélet szükségzeivel megegyezők-e, valódi kifejezése-e még a mindenkori idői fejlődésfoknak! ? Abban, hogy a statusférfiúi tapintattal, eszélyesség és gyakorlati ösztönnel a kor szükségzeit, eszméit és aspiratióit helyesen fogja fel; és azt, ami ebből életrevaló s általánosan értett és szükségelt; a rendelkezésre levő segítő erők megnyerésével s minden eszköznek és minden kínálkozó alkalmaknak felhasználásával az életbe átvinni és megvalósítani tudja... Az igazi nagy államférfiak nagyok az ő fölfogásukban; nagyok a jövőnek előkészítésére irányzott conceptióikban és perspectiváikban; nagyok az által, hogy eréllyel és bátorsággal a viszonyokat, sőt még a vonakodó erőket és ellentétes irányzatokat is a magok eszméinek szolgálatába hajtják; s nagy célok megvalósítására nagy eszközöket, népoknek legjobb erőit mozgásba hozni képesek.¹

Annak a nemzedéknek, amelyhez Kautz tartozott, a kiegyezés egy messziről fénylő, de sötét felhőktől elborított cél volt, de a következő nemzedék egy részének a kiegyezés már csak kiindulási pont volt.

Kautz azonban soha sem hagyta figyelmen kívül, hogy a kiegyezésnek egyik főfeltétele, hogy azt Ausztria is komolyan vegye és respektálja.

„Magától értődik azonban, hogy arra a célra, hogy Deák műve egész sikerrel érvényesüljön, szükséges, hogy Ausztria is megemberelje magát; Magyarország jogos érdekeit és törekvéseit tekintetbe vegye s mindent elköveszen a maga részéről is arra nézve, hogy a nagy szerve-

¹ Kerkápoly Károly emlékezete (Budapest 1895), 42. l.

zet minden irányban hibátlanul és eredményesen működ-
hessék“.¹

1867-ben a magyar kormány kiküldte (Wodianerrel, Weningerrel, Korizmiccsal együtt) a Bécsben tartott érme-
ügyi értekezletre, ahol az osztrákok szívós ellenkezése
dacára diadalra jutott főleg a magyar szakemberek ér-
lyes fellépése mellett az aranyvaluta és a frankrendszer
alapján egy nemzetközi pénzegység eszméje.

1878-ban az Ausztriával kötendő kereskedelmi és
vám szerződés megújításánál, mint Kerkápoly és mások,
ellene szavazott a szerződés megújításának, mert az inau-
gurált protekcionista „vámpolitikát sem a monarchia jól
felfogott közérdekével, sem theoretikus meggyőzőzésem-
mel megegyeztethetőnek nem tartom“.² Mint a szabadke-
reskedelmi politika híve, következetesebb volt mint azok.
kik szabadkereskedelmet hirdettek, de protekcionizmust
csináltak.

1883-ban az osztrák-magyar jegybank alkormányzó-
jává, 1892 elején a magyar és osztrák kormány együttes fel-
terjesztésére az osztrák-magyar bank főkormányzójává
neveztetett ki. Nagyon örült Kautz annak, hogy Kossuth
Lajos is egy képviselő előtt oda nyilatkozott, hogy helyes
volt őt kinevezni.

Hogy miért fogadta el a bankkormányzóságot, azt
azzal indokolja: „quia practice collaborator volui esse in
restauracione rei nummariae et in regulatione valutae, qua
maximum scopum Oeconomiae nationalis Monarchiae“.

A banknál küzdött Kautz az osztrák törekvés ellen,
mely a magyar hitel igényeket megbontani akarta és több-
ször utal a magyar kereskedelmi világ teljes megbízható-
ságára. A bankjegy magyar szövegének és a magyar cí-
mernek alkalmazása is az ő érdeme; úgyszintén a második
főtitkárságnak a magyar szempont erősebb megvédésére
való szervezése. Legfőbb céljának tekintette, amennyire
csak lehet, Magyarország érdekeit megvédeni és a magyar
kormány által követelt paritást az osztrák érdekkörök, az

¹ Magyar imperialismus és hegemonia (Bp. Szemle 1907), 129 k.
185. lap.

² Országgyűlési Napló XVI. k. 47. l.

ősztrák sajtó, az ősztrák politikusok és publicisták elég szenvedélyes ellenzése és támadásai dacára keresztülvinni.

Kautz akkor állott a jegybank élén, mikor az ősztrák-magyar monarchia valuta rendezését keresztül vitte, mely körül természetesen a jegybanknak nagy szerepe volt. Viszont az ő idejében nagyon éreztetik magukat a nehézségek a bank szabadság meghosszabbítása iránt. Kautz arra törekszik, hogy a politikai befolyások távortartassanak, szerinte sem az ősztráknak, sem a magyarnak nem szabad a nemzeti hozzátartozást előtérbe tolni. Mikor 1893-ban a kormány a bankot külföldi fizetésekért igénybe veszi, hangsúlyozza a banknak 44-ik ülésén annak bankpolitikai fontosságát, hogy a fizetési eszközök a banknál központosítsassanak. Azért örömeinek adott kifejezést, mikor az ősztrák kormány belépett a bank giroforgalmába. „Ezzel — mondta Kautz — fontos lépés történt az állam belföldi fizetési forgalmának egyszerűsítésére és a fizetési eszközök kímélésére. A magyar kormány is szándékozik azt tenni. Mindez biztos támasz a kamatláb- és aranyvalutának“.

Az újjászervezésnek befejezésével, mint valaki, aki híven teljesítette kötelességét, a kormányzói állást, a magyar pénzügyminiszter marasztalása dacára, letette és ettől fogva visszatérve Budapestre, itt élt, nemes otiumát a tudomány és a politikai élet között megosztván. Életének ezen utolsó szakában különösen az akadémia ügyei kötötték le figyelmét és utolsó, halála előtti napon hozzám írt levelét is akadémiai ügy iránti érdeklődés sugalta.

Halála váratlanul következett be. A kritikus március hó csekély hűlését súlyos tüdőgyulladásra fokozta; „formális fizikai kollapsus“ állott be, a mint még ő maga nekem írja — és néhány nap alatt áldozatul esett. Március 29-ikén kísértük őt utolsó nyugvóhelyére.

* * *

A tudomány fejlődése a XIX. század első felében nálunk nagy akadályokba ütközött. Társadalmi életünk, gazdasági állapotaink és közállapotaink erősen egy elavult rendszer

bélyegét viselték magukon. Mikor Franciaországban és Angliában már az ipari fejlődés és a parlamentaris rendszer a nemzeti életnek új structurát adott, nálunk még keservesen küzdöttek a régi rendi világ fenntartásáért Minden újítástól, még a magyar nyelv behozatalától is, irtóztak, azt mondván, azzal vége a magyar alkotmány-nak, sőt vége a vallásnak.¹ Szóval, Magyarország akkor oly mértékben távolodott el a nyugati világtól, mint talán ritkán története menetében. Talán azért is szükség volt olyan rettenetes rázkódtatásra, olyan litani harcra, oly hősök és nagy férfiak fellépésére, hogy a kapocs Európával, az európai civilisatióval megint helyreállítsák. Természetes, hogy holt nyelven a tudomány művelése majdnem eredménytelen maradt, főleg oly tudományok terén, melyekre a holt nyelvben a fogalmak és kifejezések is hiányoztak, mert hiszen egészen új jelenségekről volt szó. Aztán ott volt a censura, mely szintén kerékkötője volt a tudománynak. Ott volt továbbá az a körülmény, hogy felsőbb helyről befolyásolták a tanítást és még a negyvenes években is Sonnenfels rendszerét kellett nálunk is a nemzetgazdaságtan tanításánál követni. De azért lassanként enged a nyomás, felocsudik a tudomány a reá mért súlyos csapásoktól. Széchenyi és Kossuth hatása alatt a tudomány is új életre ébred. És némi érdeme van List Frigyes munkáinak, melyeket hamar átültettek magyar nyelvre. Mert nincs tagadás benne, a cosmopolita tanok Magyarországon soha nagyobb hatást nem tudtak tenni, hisz a nemzet még mindig saját léteért volt kénytelen küzdeni. De List rendszere, mely a gazdagság nemzeti politikáját hirdette, mely nem a csereértékek aequivalentiájának tanából indult ki, hanem a nemzet szunnyadozó termelő erőinek gyümölcsöztetésére figyelmeztetett, tévedései dacára hívatva volt mindenütt mély hatást tenni, ahol a nemzeti érzés erős; nálunk pedig e munka éppen hatalmas áramlattal találkozott, melynek célja volt a nemzetet ismét új életre szólítani; Magyarország nem volt, hanem lesz. List eszméi különö-

¹ Akadémiai Értesítő 1910 okt. 509. I.

sén törvényhozóink körében nagy figyelemben részesültek,² Így tehát ezen hármas csillag Széchenyi, Kossuth és List feltűnése volt az, melylyel a közgazdasági tudomány egy új korszaka kezdődik. És mivel az igazi tudomány nemcsak hazafias sóhajtasból és tanácsokból áll, mivel a céltudatos tevékenység szükségessé teszi, hogy először tudományosan ismerjük a dolgokat, mert csak azután lehet rájuk hatni, azért látjuk, hogy dacára annak, hogy inkább gyakorlati vágyódások töltik el az emberek kedélyét és gondolkodását, mégis az igazi mély szándék a viszonyok továbbfejlesztésére, egy új, boldogabb korszak létesítésére, az embereket komoly tudományos tanulásokra serkenti. 1841 december 6-án olvassa fel — mint láttuk — Trefort Ágoston a m. tud. akadémia kis gyűlésében tanulmányát a nemzeti gazdaságról vagyis List Frigyes rendszeréről, melyben találó vonásokkal ismerteti a nemzetgazdaságtan eddigi rendszereit, a mercantilismust, a physiokralismust, a Smithianismust és List rendszerét és röviden érinti a socialismust is. A következő évben pedig megjelenik Karvassy „A politikai tudományok rendszere” című munkája, mely szintén már az európai irodalom elég szorgos kutatását mutatja. De nemsokára sötét éj borul a házra az idegen hatalom a magyar tudomány gyenge hajtásait eltiporja és az csak titokban, vagy külföldön tud életjelt adni. Az absolutismus csődjé végre is bekövetkezett. Élénk nyüzsgés mutatkozik és ott látjuk első sorban állani Kautz Gyulát is, ki a magyar közgazdasági tudományt ismét belekapcsolja az európai eszmemozgalomba és a bekövetkező kedvező körülmények mellett az általa kifejtett nagy munkásság folytán azt attól többé elszakítani nem lehet.

Kautz oly időben kezdte a nemzetgazdaságtan művelését, midőn ezen új tudomány már igen nagy tekintélyre tett szert. A modern törvényhozás nagyobb és nagyobb mértékben követte a tudomány utasításait és életbe léptette ama nagy elveket, melyek e tudomány szerint a

² Lsd. Földes, List Frigyes emlékirata a magyar közlekedés ügy reformjáról (Budapest 1916). — U. a. List's Verhältniss zu Ungarn (Mittheilungen der Friedrich List-Gesellschaft) 1928. Nr. 6.)

modern társadalmakban irányadók. Elméleti, scientifikus tekintélye is nagy volt, miután az elszórt egyes részlet-theóriákból nagy, logikai szükségszerűsége felépített tudományos egész vált, mit a tudomány főleg John Stuart Millnek, a kiváló nemzetgazdának és még nagyobb bölcsésznek köszön. A nemzetgazdaságtan a nemzetek és kormányok legfőbb tanácsadója lett, tekintélye megtámadhatatlan volt, áldásai kétségbevonhatatlanoknak és mérhetetleneknek látszóttak.

Kétségtelen, hogy a tudomány ily előkelő helyzete nagy hatást tett Kautzra, kit történelmi tanulmányai, idealismusa, a nemzeti élet problémái is a gazdaságtan nagy fontosságára figyelmeztettek. Ő azon rendszerhez csatlakozott, mely az angol nagy írók absztrakciói mellett a tények világára utalt, az angol elméletet a történelmi, nemzeti és ethikai követelményekkel összhangba akarta hozni, a történet-ethikai relativistikus rendszerhez. És ha az élet folyama alatt elméleti felfogásának színjellege kissé módosult is, kétségtelen, hogy lényegében a mellett megmaradt és az egyoldalú chrematistikus manchesterismusnak soha híve nem volt. Ettől őt erkölcsi életfelfogása és magyar volta visszatartotta. *Magyar volta, hangsúlyozzuk, mert a magyar tudományban soha a rideg utilitár felfogás apostolokra nem talált.* Hiszen már a 30-as években olvassuk Csató Pál író következő szavait Sismondi ismeretése alkalmából: „Ő (Sismondi) merte legelső visszaállítani az erkölcsi közgazdaság törvényes uralkodását a pusztá anyagi közgazdaság felett . . . Sismondi megrendíté az angol iskolát egész alapjáig”¹

Az igazság megismerésére több út van; melyiken jutott az emberiség több igazsághoz, nehéz volna meghatározni. Egyet talán mégis mondhatni, t. i. azt, hogy körünkben a leghatalmasabb fegyvere a tudományos kutatásnak az inductiv módszer. A tények hirdetik a legnagyobb igazságokat, a természetben épp úgy, mint a társadalomban „Nem szükséges a tünemények mögött ke-

¹ Csató Pál: Egy pillanat a közgazdaság tudományaira. Tudomány Tár VII. kötet, 61 l.)

resni — mondja Goethe¹ — ők maguk a tudomány.“ Tényeket a társadalmi életre nézve nyújt az egyszerű tapasztalat. Egy tény is hirdethet új igazságot, egy tényben több tanulság lehet, mint egy kötet spekulációban. Milyen elméletileg is fontos következtetéseket vontak le a történelem tanulmányozásából Maine, Rogers, Toynbee, Sombart, Brentano, Boeckh, Lassalle, Marx, Weber, Bücher, Strieder, Lamprecht stb. Sőt talán itt van a legtermékenyebb forrása az igazságnak. Tulajdonképpen semmiféle módszer, sem a deductiv, sem az inductiv, nem vezet igazán új ismerethez. Csak az intuitio, annak pedig nem kell semmiféle módszer, annak elég egy tény. Tényeket a társadalmi életre vonatkozólag nyújt a mindennapi élet, tehát az egyéni tapasztalat; nyújt aztán a múlt és jelen tényeinek rendszeres összegyűjtése, feldolgozása, így a történelem és a statistika.

Kautz kisebb dolgozatok után csakhamar következnek nagy munkái, melyek többnyire 1860—70-ig, egy tízéves korszak alatt jelentek, így kétkötetes nagy német munkája a nemzetgazdaságtan elméletéről és történetéről, két nagy tankönyve a politikáról és a nemzetgazdaságtan- és pénzügytanról, a vámpolitikáról, a nemzetgazdasági eszmék fejlődéséről Magyarországon, a társulási intézményekről.

Magyar kiadó hiányában németül jelent meg: *Theorie und Geschichte der Nationalökonomik. Propyläen zum volks- und staatswirtschaftlichen Studium. I. Theil. Die Nationalökonomie als Wissenschaft, Wien, 1858. II. Theil. Literaturgeschichte der Nationalökonomik. Die geschichtliche Entwicklung der Nationalökonomik und ihre Literatur, Wien 1860.* Ez a második kötet alapította meg Kautz tudományos hírnevét.

„A cél, melyet kitűztem, — mondja — az volt: ama nagy eszmemozgalom teljes képét adni, melyben minden idők legnagyobb gondolkozási és társadalmi bölcselői a gazdasági népelet igazságait és törvényeit keresték, az emberi tudás birodalmát a legértékesebb és legtermékenyebb fel-

¹ Wanderjahre, Betrachtungen im Sinne der Wandernden 258. lap (Goethe's Werke VIII. k (Leipzig), Bibliogr. Institut),

fedezésekkel gazdagították, az anyagi jólét alapjait és feltételeit kimutatták és így a nemzetgazdaságtannak, mint az összes tudományrendszer egyik legjelentékenyebb ágának, önálló életet adtak. — Célom az volt, a nemzetgazdaságtan történeti fejlődésében az általános állami és kulturügyi fejlődés mozzanataira figyelmeztetni; az egyes rendszerekben és irányokban az általános szellemi mozgalom nagy vezető eszméit kimutatni; a nemzetgazdasági elméleteket, mint a tényleges, practicusan fontos népes koralakulás kifolyását és kinyilatkoztatását, mint egy nagy organikus eszmeprocessus mozzanatait és fokozeit, összefüggésben a korbéli társadalmi, politikai és etikai doctrinákkal, különösen pedig nemzeti és történeti jogosultságukban és jelentőségökben bemutatni.“

Minden tudományos irányra kiterjeszti figyelmét, így hogy csak a legújabb korról beszéljünk, észreveszi azokat az írókat, kik Smithtel szemben állást foglalnak, kik Ricardo tanait bírálják, különösen pedig a lassan kibontakozó socialpolitikai iskolát, melynek fontosságát csak legújabban ismerték fel: Thompson, Gray, Bray, Edmonds, Scrope, mindenekelőtt pedig John Stuart Mill jelentősége jut kifejezésre. Addig nem kellően méltatott íróknak így Gossen, Cantillon jelentőségét aláhuzta és Marxnak csak egy év előtt megjelent első jelentős közgazdasági munkája „Kritik der politischen Ökonomie“ is figyelembe részesült.

Óriási nagy olvasottsága dacára és bár a tudomány történetének ismertetése mintegy életcélját képezi, szerényen elhárítja magától azt a feltevést, mintha ítélőszéket akarna tartani a nagy alkotók fölött, melyeknek bírálata feltételeznél, hogy a bíráló a bírálat tárgyával szellemi nagyságban versenyezessen. És méltányosságát igazolja Kniestől kölcsönzött kijelentése, hogy a kiváló szellemi herosokat nem lehet dícséret nélkül gáncsolni, sem gáncs nélkül dícsérni.¹

A munka becses voltát még ma is elismerik. Dícsérettel emlékeznek meg róla egyebek között Marshall, Ingram és Knies stb. És kétségtelen, hogy a tantörténelemnek sem

¹ Die geschichtliche Entwicklung der Nationalökonomie und ihrer Literatur 514 lap.

régibb művelői, mint Blanqui, Twiss, Macculloch, Bianchini, Trinquera, Villeneuve-Bargemont, sem újabb írói mint Cossa, Block, Gide-Rist, Ingram, Mombert, stb. nem találak oly elismerésre. Bizonyítéka ennek egyebek között egy Japanból hozzám érkezett levél, mely a következőképen szól:

Sapporo 1928 nov. 10.

Igen tisztelt Földes Béla tanár úr! Engedje, hogy egyetemi ujságunk egy példányát küldjem, abban kis cikkemet fogjatalálni Kautz Gyuláról. Magam részéről már évek óta sok érdeklődésem van Magyarország ezen szellemdús tudósának elméleti munkáján. Ha cikkem kicsiny is, abban megmagyaráztam, hogy tulajdonkép Kautz Gyula az első, aki legkorábban a Gotten H. H. jelentőségét kifejtette.

A legszívélyesebb üdvözetekkel küldöm a cikket, habár idegen nyelven van írva, mint magyar hazája iránti barátságom kifejezését.

Kiváló tisztelettel:

Dr. Miyogi Hayakawa
a Hokkaida császári egyetemen,
Sapporo, Japan.

Hat évvel későbbben, mintegy kiegészítéskép az európai tudomány fejlődéstörténetéhez, megírja a nemzetgazdasági eszmék történetét Magyarországon. A könyv címe: „A nemzetgazdasági eszmék fejlődési története és befolyása a közviszonyokra Magyarországon“ (Pest, 1868). Alig hit helő, hogy egy ember hordta össze ezt az óriási anyagot, melyben a legkisebb röpirat is helyet talál. Minden előmunkálat nélkül, minden tájékoztató útmutatás nélkül, neki indul e munkának, mely míg egyfelől történetünket egy nevezetes oldalról megvilágítja, másfelől a hazai tudományosság egy fontos fejezetét megnyitja. Látjuk, ahogy lassan-lassan, nagy nehézségekkel küzdve, fejlődik egy tudományág, egyfelől az európai tudomány szárnyain, de másfelől a hazai légkört soha el nem hagyva, látjuk a folytonos kölcsönhatást tudomány és közélet között, mikép szólítja a közélet haladása porondra az új eszméket, az új törekvéseket, de

viszont mikép termékenyítik az eszmék a közéletet, mely az eszmék hatása alatt álmából felocsúdik, új erő pezsdül ereiben, a kimúlásra szánt megizmosodik, megbirkózik nagy feladatokkal és lassanként utóléri az őt messze megelőzőt nemzeteket. És a küzdők és serény munkások sorában megjelennek mindazok, kiket történetünk feljegyzett a munkások, az úttörők, a vezérek sorában, mindnyájuk élén Széchenyi István és Kossuth Lajos.

A magyar közgazdasági múlt tanulmányozása később is foglalkoztatta Kautzot és teljes sorozatban óhajtotta az úttörőket és remekírókat ismertetni, de csak Berzeviczy Gergelyről szóló értekezése készült el.

A magyar közgazdaság múltjának szentelte munkáiban, Kautz természetesen felfejti múltunk minden szomorúságát, de elmaradottságunknak magyarázatát is adja,

Bőven nyílik alkalmá a Magyarország és Ausztria közli gazdasági viszony megvilágítására is.

„... Ausztriávali szorosb kapcsolatunknál fogva, érdekeink a birodalmi kormány által nem ritkán a monarchia többi tartományai érdekeinek utána helyeztetlek, hazánk, mint gyarmat és függő colonia tekintetett”.¹

„Az összes forgalmi, közlekedési és vámi politika oly szellemben kezdett intéztetni, hogy hazánk sok tekintetben már nem mint egyenjogú fél, hanem mint pusztá tartomány, nem akarjuk mondani gyarmat, szerepelt”.²

„Igen helyes vala azon igyekezet, hogy hazánk a fejlettebb s gazdagabb Németországgal minél könnyebb és bensőbb forgalmi összeköttetésbe juthasson. Fájdalom, ez irányban is akadályok gördítették honunk elé, a kisserű, önzéstől eltelt s féltékeny örökös tartományok által, úgy, hogy nem egyszer keserű panaszokra fakadt országgyűlésünk, melyeknek azonban gyakorlati eredménye sohasem volf”.³

„A kormányt azon hagyományos irányelv vezérlé, engedékeny hangon beszélni a nemzelhez mindannyiszor, amidőn a birodalmat baj vagy veszély fenyegette s a

¹ Nemzetgazdasági Eszmék 85. l.

² U. o. 95. l.

³ U. o. 98. l.

nemzet áldozatkészségére vala szükség, de visszavonni mindent vagy legfeljebb csak félig teljesíteni azt, ami áradó szép szavakban fogadtatott, de komolyan soha sem értetett, mihelyt alkalom nyílt”.¹

„Egy mindenesetre nagyfontosságú s összes közgazdasági legislatiónkból diadalmasan kimutatható vonása törvényhozásunknak az, hogy *sohasem mondott le nemzeti gazdaságunk országos önállósága és függetlensége vagy közjogi elvéről*, s hogy, mint hazánk bölcse, Deák Ferenc győzedelmesen bebizonyítja, sohasem szűntek meg országgyűléseink határozottan hangsúlyozni s érvényesíteni azt, hogy Magyarország valamint politikai tekintetben, úgy közgazdaságilag is egy önálló s magában bevégzett egészet képez, egészet, melynek érdekei más országéinak alá nem rendeltethetnek, mely törvény és alkotmány biztosította azon jogát, hogy önnönügyeiről e tekintetben is önmaga határozzon, gyakorlatát sohasem adta fel, sohasem engedte kétségbe vonatni vagy szem elől tévesztetni”.²

Kautz munkái között kiváló hely illeti „Politiká”-ját. Bár a rendszerre vonatkozólag a maga idején nagytekintélyű német Mohl Róbertet követi, mégis munkája több tekintetben magasabban áll. Kautz munkája nem racionalistikus eszélytan, hanem történelemben való elmélyedésnek, a közgazdasági viszonyok beható ismeretének lesűrődése.

Az államhatalmakat megállapító elmélete, a parlamentáris kormányzat méltatása kiváló tudományos alkotások: ám e historismus és relationismus itt is, mint egész életfelfogásában és tudományosságában bizonyos juste milieu felé hajlítja s elméletének elvi élességét elmossa.

1863-ban jelent meg Kautz rendszeres nagy tanácskönyve: Nemzetgazdaság- és pénzügytan, tekintettel a gyakorlati iparéletre, a fensőbb tanulmány szükségére, meg az államkormányzat és törvényhozás feladataira. Ez volt az első nagy, az európai tudomány színvonalán álló rendszere a közgazdaságtannak magyar nyelven. Az író nagy irodalomtörténeti tanulmányai a könyv minden lapján

¹ Nemzetgazdasági Eszmék 175. l.

² U. o. 592. l.

meglátszanak. A közgazdasági kérdések alapos tudományos tárgyalását, tekintettel az európai irodalom eszmeharcaira, először ez a munka nyújtja, különösen a német tudománynak és annak szellemi nagyságainak befolyása erősen érvényesül, egy Roscher, egy Hildebrand, egy Stein, egy Hermann mély hatása az íróra kétségbevonhatlan. De a mellett még sem mondhatni, hogy a munka csak utánzás, nem egy pontnál Kautz önálló felfogását is precisirozza, Széles látkör, a politikai, társadalmi és ethikai mozzanatok hangsúlyozása, az egyes problémáknál a pro és contra gondos felsorolása, a munka maradandó sajátosságát képezik; amint Kautz mondja; a „véd- és ellenokok kifejtésére” nagy gondot fordít. Az alapvető kérdések útjából nem csak nem tér ki, hanem mindenütt mintegy örömmel felkeresi, az egoismus, organismus, causalitás és sok más mélyen menő kérdés tárgyalásába bocsátkozik, mi munkájának erős scientifikus jelleget nyújt. A történeti iskola határozott befolyása mutatkozik abban, hogy a nemzetgazdaságtan legfőbb módszerének az inductiót tekintti, a nemzetgazdaságtan törvényeinek pedig csak viszonylagos értéket tulajdonít, amely felfogást későbbben Roscher Vilmosról az akadémiában tartott emlékbeszédében még határozottabban kifejtett. Egyébként soha sektaszzerű, fanatikus szellem, más irányok lebecsülése nála nem mutatkozik. Nem is abban követi a történeti iskolát, hogy történeti adatokat felhalmoz, mint Roscher maga, hanem a történeti iskola konkluzióihoz és inductív módszeréhez való csatlakozásában. Azonban annak, hogy a történeti iskola gyakorolt rá hatást, köszönhető két legfontosabb munkája, melynek egyike a nemzetgazdasági szervek fejlődését a világirodalomban, a másik azok fejlődését hazánkban tárgyalja.

Életének utolsó idejéből irodalmi szempontból egyike a fontosabb tanulmányoknak az, melyet a parlamentarismus természetéről írt, kiterjeszkedvén arra a kérdésre is, vajjon Magyarországon a parlamentarismusnak törvényes és történeti alapja van-e. Rendkívül nagy olvasottság, az idevágó irodalom bámulatos ismerete itt is meglepí az olvasót. 1906-ban jelent meg ezen terjedelmesebb

tanulmány a parlamentarismusról. Címe : A parlamentarizmus és különösen a parlamentaris kormányalkat (előbb megjelent a Budapesti Szemlében, később külön lenyomatban). Ezen, az egész modern politikai irodalmat felhasználó tanulmány a parlamentáris kormányzatnak akkoriban nagyon vitatott kérdését tárgyalja, különös tekintettel hazai viszonyainkra és történetünkre. Kautz arra az eredményre jut, hogy Magyarországon nincs parlamentáris kormányzat, nem is lehet. Ezzel az eredménnyel alig áll összhangban következő két tétel : 1. A parlamentaris kormányalkat oly eszményi rendszer, amelynek megvalósítására törekedni öntudatos és politikai talentummal bíró nemzet legméltóbb feladata.¹ 2. A parlamentáris kormányt, mint jogi institutiót, törvényekkel és jogszabályokkal létrehozni nem lehet.²

Ezt a két tételt szem előtt tartva, kevesebb jelentősége van kétségkívül annak a bizonyításnak is, hogy hazai „tényies” viszonyainak stb. között sem 1848-ban, sem azóta³ úgynevezett „parlamentaris kormányunk” nem volt. Az első helyen említett elv szerint minden nemzetnek arra kell törekednie, mert különben a parlament csak tanácsadó, egyébként csekély befolyással bíró testület lesz, minek folytán működésének inkább csak akadémikus jellege lesz és nem gyakorolhatja vitáival, küzdelmeivel azt a hatást, melynek szolgálni hívatva van, hogy t. i. a helyes politikai elvek győzelmét biztosítsa. Azt sem szabad elfelejteni, hogy Kautz szerint a parlamentáris kormányforma nem a tételes törvényeknek, hanem a tényleges működésnek eredménye ; még Angliában is. Kautz az első helyen említett elvvel szemben azt is bizonyítja, hogy Magyarországon teljes parlamentarismus, amely alatt ő a

¹ Parlamentarismus 22. I.

² U. v. 43. I.

³ Ez nem igen egyezik kiváló államférfiaink felfogásával. Andrássy Gyula az 1866-iki tárgyalások alkalmával a kiegyezés feltételének mondja, hogy a minisztérium kizárólag a többségből veendő. Még fontosabb Deák Ferenc következő nyilatkozata : a parlamentaris kormány természeténél fogva a (többségi) párt vezére a miniszterelnök, (nem pedig ő). (Ferenczi, Deák Ferenc III. köt. 178. és 401. I.)

parlamentáris kormányzatot érti, nem is lehetséges, nemzetiségi és pártviszonyaink, de különösen pedig Ausztriához való viszonyunk miatt. Némi következtetésbe is esik, amennyiben bár szerintünk nálunk parlamentáris kormányzat nincs, de annak hibáit nálunk mégis felfedezi, ami joggal arra a következtetésre vezet, hogy ha már a parlamentáris kormányzat hátrányait szenvedjük, hadd élvezzük legalább annak előnyeit is. Ellenmondás van abban is, hogy míg egyfelől azt mondja, hogy a parlamentáris rendszer egy minden egyéb történetileg ismeretes és fennálló államszervezetek között a legnemesebbik, legérdekesebb, a népek szabadságának, úgy mint a rend, meg a sikeres haladás tekinteteinek legmegfelelőbb¹ másfelől a sok igazságot tartalmazó ötödik fejezetben kimutatja a parlamentarismus hanyatlását, egyuttal Kossuth Lajosra való hivatkozással, ki egy látogatója előtt oda nyilalkozott, hogy nézete szerint a parlamentarismus már nagyon lejárt a magát.² Hivatkozik a kiváló francia államtudósra és képviselőre, Benoist következő szavaira: Mint-hogy a parlamentarismus, úgy látszik sehol sem vált be az európai continensen, minthogy ahelyett, hogy ott meghonosodott volna, inkább megromlott, talán helyén volna a szomorú ajándékot Angliának ismét visszaadni és egyáltalában eltörölni az egész parlamentarismust. Tanulmánya eredményeként Kautz azt mondja: „Nekünk magyaroknak, a parlamentáris kormányrendszer *nem* való, vagy legalább *még* nem való. Az, ami nekünk való: jól megalapított, szabadelvű képviselői és alkotmányi rendszer.”³

Ezen értekezés nagy vihart támasztott és Kautz miatta nagy támadásoknak volt kitéve, melyeket a különlenyomat előszavában elpanaszol. Pedig a támadások okát kevésbé az képezhette, amit a tudós a kutatás világításánál mond, hanem inkább az, a mit a gyakorlati, a napi pártküzdelmekben álló, szenvedélyes pártember, *főleg pedig oly időpontban* mondott, mikor az ország politikai ja-

¹ Parlamentarismus 22. l.

² U. u. 66. l.

³ Parlamentarismus 78. l.

vai nagy veszélyben forogtak. Nyugodtabb időkben bizonyára nyugodtabb elbírálásra talált volna a nagy tudományos apparátussal készült dolgozat.

Visszatekintvén Kautz Gyula irodalmi tevékenységére, állapítsuk már most meg tudományos hitvallását. Vannak, kik Kautz Gyula tudományos jellegét úgy akarják feltüntetni, mintha ő fiatal korában a történeti iskolának és különösen Roscher Vilmos híve lett volna, hogy azonban később ezen ifjúkori tévedésből kiábrándult volna és visszatért volna az angol deductiv, individualista chromatistikus iskola egyedül üdvözítő tanaihoz. De ez téves és erőszakos felfogás. Kautz tisztelve természetesen és nagyrabecsülve az angol iskola nagy érdemeit, elismerve a deductiv módszer fontos szerepét, maga részéről mindvégig hű maradt azon felfogáshoz, hogy a közgazdasági élet etikai természetű, melyben nem az egyéni, hanem a magasabb társadalmi, nemzeti szempont irányadó és e tudomány művelése körül különösen az inductiv módszernek nagy fontosságát elismerte. Hogy ez élete végeig tudományos hite volt, arra teljes bizonyíték két utolsó irodalomtörténeti tanulmánya Smithről (1891), Roscherről (1896), mely két értekezés nagy gonddal nagy apparátussal, nagy szorgalommal van kidolgozva, — de különösen 1896. okt. 28-án a M. Tud. Akadémán felolvasott „Roscher Vilmos és a történelmi módszer a közgazdasági tudományban” című terjedelmes és mélyen boncoló tanulmánya, mely mintegy tudományos végrendeletnek tekinthető, teljesen kifejti álláspontját.

„A historiai módszer . . . azzal az előnnyel bír, hogy tárgyilagos igazságot hoz létre, az elvontan generalizáló s abstract következtetésekben mozgó deductiv módszer helyébe a reális életet alapul veszi, s concret formulákat konstruáló inductiv módszert állítja.”¹ — „Ez új irány . . . kimutatta implicite tarthatatlanságát annak a (rég, részben úgynevezett classikus közgazdasági iskolai) felfogásnak, amely egynémely kevés, nagyon is egyszerű s általánosnak vett tapasztalati tényből kiindulva, pusztá

¹ Roscher Vilmos emlékezete. 14. l.

logikus következtetésekkel, majd csak hypothetikus jelleggel bíró feltevések alapján, a gazdasági élet törvényeit megállapíthatni vélte.¹

„Nem lesz nehéz belátni, hogy oly színezetű elmélet, mely a verseny rideg mechanikájában látja a gazdasági élet és forgalom egész processusát lejátszódni, s amelyben az emberek csak mint egyesek, s csak mint privát érdekeik és ösztöneik szerint eljáró egyedek jelentkeznek, amelyben az azokon uralkodó egvéb pszichológiai tényezők: a társulási ösztön, a közérzület, a felebaráti és emberieségi hajlamok, vallás, jog és erkölcsi elvek számba nem vétetnek, s a fensőbb egész, a nép és a társadalom egészen háttérbe szorul: a népek gazdasági alakzataiba és ezek concrét tényezői és föltételeibe belső betekintést, s a tudomány rendeltetésének megfelelő megismerést nem nyújthat, ez sem elméleti, sem gyakorlati tekintetben kielégítőnek nem lesz nevezhető.

Ezzel a (mondjuk régi) felfogással lépett Roscher és az általa alapított iskola ellentétbe... hangsúlyozva az egyoldalú individualismussal és cosmopolitismussal szemben a sociális, a nemzeti, meg a politikai momentum jelentőségét.²

„A történelmi iskola rendkívüli fölénye a régi iskolák felett abban áll, hogy nem elégszik meg azzal, hogy a történetnek egy bizonyos, szűkebb idői átlagát vagy átmetszetét vegye vizsgálódásai és következtetései alapjául, amint azt a régi iskola egyenes túlzásban a nyugateurópai gazdasági állapotokra szorítkozva teszi: hanem szabatosan arra törekszik, hogy a közgazdaság generell lényegét és természetét nem egyoldalúan, egy megrögzített időpontban, hanem az egész emberiség társadalmi fejlődésmenetében és ennek minden phasisai- és minden nyilvánulásaiban ismerje fel és értesse meg.³

„A történelmi iskola... abból az alapgondolatból indul ki, hogy a közgazdaságtudomány mint ethikai és kulturai erők és rugók által előhozott jelenségek theoriája,

¹ U. o. 17. l.

² Roscher Vilmos emlékezete. 19. l.

³ U. o. 24. l.

csak az utóbb nevezett törvények kiderítésével és constatálásával foglalkozhatik.¹

Kautz a történeti iskola tanításaiból különösen a következőket fogadta el: 1. a nemzetgazdaságtan tárgya a tapasztalati világ; 2. a gazdasági életben is a fejlődés törvénye érvényesül; 3. a nemzetek gazdasága organizmust képez; 4. nem létezik általános gazdasági eszmény; 5. a fennálló társadalmi rend nem változtathatatlan; 6. a nép több, mint az egyesek summája; 7. az önérdekkel szemben áll a sociális, a nemzeti szempont. Némelyek, mondja, túlozzák a történeti irány jelentőségét, mely lényegében leíró. Azzal szemben, hogy a nemzetgazdaságtan tételei csak relativ jogosultsággal birnak, utal arra, hogy azért vannak általános érvényű tételei is. Kautz már egy lépéssel túl van a történeti iskolán, bírálja túlzásait; a módszer szerinte egyoldalú. Nagy érdemül számítja be, hogy a szocializmus történeti alapjára vetett világot. Szembeszáll azonban Roscherrel, ki csak a jelenségek okozati összefüggésének kutatását tartja a tudomány feladatának, nem azt is, hogy tanítson, mi legyen a teendő? A nemzetgazdaságtan tekintélyét csorbítaná, ha eltől eltekintene és elfelejtené, hogy végre gyakorlati tudomány.

„Mind általánosabbá kezd válni a meggyőződés, hogy a gazdasági erőknek korunkban — fájdalom! — annyira érvényre emelkedő egyenlőtlensége elég hatalmas arra, hogy az individuális *versenyszabadságot* mint *nem mindig és föltétlenül jó hatásút és áldást* hozót tüntesse fel; hogy a gazdasági küzdelmek és tusakodások károssá is válható izgalmai irányában, az *államhatalom*, egyéb fensőbb érdekek megóvása tekintetéből is, *közömbös nem maradhat* s bizonyos autoritativ rendszabályozás- és beavatkozástól el nem tiltható; a meggyőződés, hogy az ember és a társadalom természetében *nemcsak az individualismus, hanem a közületiség*, (az „egészhezi“ vonzódás) is fontos *psychicai tényező* és így practikus alkotásainkban, valamint bölcséleti okoskodásainkban számbaveendő mozzanat, arra a végre, hogy a magán- és köz-

¹ U. o. 34. l.

élet egyaránt igazán emberhez méltó, s magas műveltségi fejlempolcunknak megfelelő *ethikai egésszé* (Kautz által aláhúzva) emelkedhessék. Mindjobban föl kezd ismertetni az, hogy a *szabadság* (Kautz által aláhúzva) egymagában és csak magára állva, a társadalmi bajokból való menekülhetésnek elvét vagy eszközét nem képezheti, hogy az új szükségek és feladatok tekintetéből mellette és vele szoros kapcsolatban, egész sorára a pozitív rendszabályoknak s activ intézkedéseknek van szükség; a *mindent magárahagyás és az állandó semmittevés* elve mai napság már fenn nem tartható és hogy sok tekintetben a tudománynak is új álláspontra kell helyezkednie, az új viszonyokkal meg kell alkudnia s túl és tovább menve a Smithianismuson, öntökélyesbitéséről kell gondoskodni.¹

E dolgozatokban tehát egészen ugyanaz a felfogás tükröződik vissza, melyet első nagy munkájában következőkép formulázott :

„Csak így, az összes erkölcsi és politikai, szellemi és anyagi, elméleti és gyakorlati, történeti és eszményi elvek és mozzanatok elismerésének széles alapján válik a nemzetgazdaságtan ama vizsgálati és tárgyalási módszerének iránya lehetségessé, melyet valóban harmonikusnak és ethikai — történeti — organikusnak nevezünk és mely az egyedüli, mely által a nemzetgazdaságtan hivatásának megfelelehet.“²

Nem szabad egyébként figyelmen kívül hagyni, hogy a történeti módszer, ill. iskola elnevezése téves felfogásra ad alkalmat, mert többről van szó, mint a történet felkutatásáról, bár ez is a nemzelek életének tanulmányozásánál nagy fontossággal bír, lévén ezen életnek fő törvénye a történeti fejlődés. Mégis az elnevezés szűk, Roscher is majd történetinek nevezi a felfogását, majd élettaninak, majd realistikusnak, majd ethikainak, sőt statistikainak (Lsd. Geschichte der Nationalökonomik in Deutschland, München 1874, 1032. l.). Legjobban pedig induktív

¹ Smith Ádám, mint a közgazdaságtudomány megalapítója, Bp. 1891. LXVIII. l. sk.

² Die geschichtliche Entwicklung stb. 792. l.

iskolának relativitási és kritikai iskolának lehet nevezni. Induktívnak mert a történelem és statisztika adataiból iparkodik a gazdasági élet törvényeit felfedezni, relativitási iránynak, mert tagadja az abszolút universalis megoldások lehetőségét, kritikainak pedig, mert főfeladata volt az angol deduktív iskola következtetéseit helyreigazítani. Schmoller, az újabb történeti iskola főképviselője, a porosz tudományos akadémiában tartott székfoglalójában azt mondja: „Előtte az a feladat lebegett, azt akarom megcsinálni és elvégezni, amit Hildebrand, Knies és Roscher megkíséreltek: a tudományt teljesen elszakítani az angol-francia utilitár bölcsészettől és azt egy más, lélektanilag és történetileg mélyebben megalapozott talapra állítani.” Mennyire helyes, mennyire szükséges volt ez a munka, ezt egy tekintélyes amerikai író legújabb nyilatkozata is bizonyítja.¹ A történet-etnikai iskola továbbfejlődésében az angol individualistikus-krematistikus felfogás bírálatával a társadalomerkölcsi szempontok mérlegeléséhez vezetett. A társadalomerkölcsi irány nem új iskola, nem új felfedezés, nem új szekta, csak korrekturája az angol iskola egyoldalúságának, amit az bizonyít, hogy Mill, Ricardo egyik leghívebb követője, könyvét azért írta, hogy ezt a korrekturát alkalmazza. Ma már ezt a korrekturát általánosan elfogadják és Kautz a történeti irány ezen hatására különösen súlyt fektetett. Egyébként a történeti módszer helyeslése nem jelenti azt, hogy a gazdasági jelenségek vizsgálódására más módszer alkalmatlan.

* * *

A szellemi élet hullámai soha nem jutnak teljesen nyugalomba. Természetes tehát, hogy jött egy időpont, amelyben egyes szellemek az induktív útról letérni óhajtottak s a tudomány továbbfejlődését ismét deduktív irányban keresték. A történeti indukció iskolája természetesen nem fejezhette be a tudomány kiépítését, hisz

¹ The stoutest Ricardian will hardly claim that the classical doctrines of international value, any more than any of the basic principles of our science, indeed of any science, prevail unmodified and unextended in periods and places widely different from those of their birth and nurture. Universalism and perpetualism are obsolete terms. (Hollander American Statistical Association March 1928. 105. l.)

ez úgyszólván utópia. E történeti indukció képviselői nagy induktív anyagot hordtak össze. A történeti indukció elérkezett a telítési ponthoz. A realitásnak, a tényeknek pedig az a tulajdonsága, hogy többnyire nagyon bonyolultak, egyes tényezőkre fel nem bonthatók, az emberi akarat mélységes homályban lévén, a tudományos értékesítést nehezíti. A szellemek másfelé fordultak és a szellemi élet kontraszt törvényének megfelelően csak érthető, hogy a kutatók egy része hajlandó volt ismét inkább deduktív irányban haladni, már azért is, mert itt az emberi ész indukcióinak nincs határ szabva. De a tudománynak a történeti iskolán át kellett mennie már azért is, mert itt ébredt annak tudatára, hogy a gazdasági élet tényezői közé tartozik a nemzet, az erkölcs, továbbá, hogy a fejlődés törvényének van alávetve és hogy az induktív vizsgálat módjait nem lehet mellőzni. Ebbe az időbe esik főleg egy elmélet kidolgozása, a határhaszontan elméletének Menger által való hirdetése. A határhaszontan terjedését egyébként különböző körülmények mozdították elő, főleg az angol-amerikai világban, így az is, hogy a régi angol deduktív iskolával a módszer tekintetében egyetért. Ez a tan a lélektani mozzanatokat kutatta. Sax azt mondja, az érték egy érzelem, valami tisztán subjektív „ein selischer Vorgang”.¹

Nem is lehet ezen törekvés ellen kifogást emelni. Csakhogy a lélektani processzusok inkább a bölcsészet vizsgálati terét képezik; hozzá a lélektani processzusok egyoldalú kutatása más jogosult szempontok elhanyagolásával jár, a mit éreztek tényleg azok is, kik a leglelkesebben művelték az új irányt. Wieser maga is azt mondja utolsó művében, hogy örül, hogy ismét visszatalált a történetre. Schumpeter pedig azt mondja, hogy vannak problémák, melyeket csak a történeti módszerrel lehet megoldani, de majdnem minden problémát azzal is. Angliában és Amerikában is újabban nagy buzgósággal karolják fel a történeti kutatásokat és statisztikai módszereket. És ez természetes is. Mert a tudománynak szüksége van

¹ Die neuesten Fortschritte der nationalökonomischen Theorie (Leipzig 1889.) 24. l.

úgy a deduktív, mint az induktív módszerre. Ha Menger azt mondja: minden attól függ, mit tekintünk a tudomány feladatának; úgy erre csak azt felelhetjük, még ha tisztán elméleti feladata van, akkor is szükséges, hogy mind a két úton keressék az igazságot. Egyébként Sax szerint a háttérhaszon elmélet képviselői nem felforgatni, hanem csak kiegészíteni akarják a tudományt.¹

Különböző irányokba akarják a tudományt belekényszeríteni, sőt vannak, akik más tudományba akarják bekebelezni, a természettudományba, a szociológiába, az etikába, a történelembe. Beszélnek újabb és legújabb nemzetgazdasági tanokról, újabb és legújabb rendszerekről, újabb és legújabb pápákról. Majd tiltakoznak az ellen, hogy a társadalmi gazdaságtan a gyakorlati életet vázolni akarja, majd ellenkezőleg tagadják annak elméleti jellegét. Az egyik felfogás kiindul az értékből, a másik ellenkezőleg azt hirdeti, hogy az érték nem tartozik a nemzetgazdaságtanba. Az egyik a gazdasági jelenségek főmozzanatát az árban, a másik a jövedelemben, a harmadik a fogyasztásban látja. Mindenfelé bizonyos szkepsist állapíthatunk meg. Nem csoda, ha a tudomány terén bizonyos anarchia uralkodik és hogy egyesek már a tudomány csődjéről beszélnek. Kautz² is már félve említi, hogy némelyek szerint a tudomány csődbe jutott. Bizonyára gondolta azonban ő is, hogy a tudomány soha nem juthat csődbe, legfeljebb egyes tudósok. Mások, és ezek száma napról-napra nő, akik nem olyan pesszimistikusak, azt kívánják, hogy a tudomány a spekuláció felhőiből leszálljon a valóság mezejére, a Robinsonok helyett az Edisonkat, Fordokat, Rockefellereket kísérje figyelemmel.

A társadalmi gazdaságtan — sajnos — még nem hagyta el egészen azt a fejlődési fokot, melyet Comte metafizikainak nevez. Még nagyon sok a spekuláció, a fogalomtermelés. Persze jó definícióra is szükség van, hiszen a tudomány megalapításánál éppen a deduktív iskola nagyon könnyen bánt a fogalommeghatározásokkal. De gondoljuk csak meg, mi lett volna a természettudományból,

¹ U. o. 3. l.

² Roscher Vilmos emlékezete, 57. l.

ha a helyett, hogy Kirchhof tanulmányozta a spektrumot, kereste volna annak definícióját. Ha Volta és Ampère a helyett, hogy megfigyelték a villamosság bizonyos jelenségeit, a villamosság definícióját keresték volna, Pasteur a baktériumok definícióját. És erre a társadalmi gazdaságtan és a politika is példát nyújt. Nem többet használt-e a tudománynak, hogy Smith megfigyelte a munkamegosztást, Goschen a váltó árfolyamot, Tooke az árakat, Brentano a szakszervezeteket, Montesquieu az állami intézményeket, Tocquville az amerikai demokráciát?

A határhaszonelmélet hirdetői szükségét látják a „tisztá elmélet“ kiépítésének. Tehát elvonatkoztatva tértől, időtől, kultúrfoktól, csak a legáltalánosabb, minden időre egyformán érvényes igazságok megállapítására törekszik. Erre is szükség van. De szükséges az elmélet kiépítése abban az irányban, hogy megállapíthassuk ama tényezők szerepét, melyekkel kapcsolatban a gazdasági jelenségek tényleg, a valóságban előfordulnak, nem Robinson szigetén. Azért a társadalmi gazdaságtan haladását ma elsősorban abban kell keresni, hogy a lehetőségig az exaktitást keresse; ez ugyan rendkívül nehéz a működő tényezők sokasága, szövevényessége és kölcsönhatása folytán. Addig, míg azt mondjuk, az árak emelkedhetnek, de csökkenhetnek is, a kamatláb emelkedhetik, de csökkenhet is, a tudomány nem élvezheti azt a tekintélyt, amelyre szüksége van. Csak gondoljunk arra, hogy az az amerikai nemzetgazda, aki állandóan tanulmányozza a tőzsde indexet, röviddel a félelmetes new-yorki débacle előtt azt hirdette, hogy az értékpapírok még emelkedni fognak és arra, hogy a Harvard-egyetem, mely a konjunktúra megfigyelésére a legkiválóbb intézetet szervezte, ez alkalommal vagyonának egy nagy részét elvesztette. A statisztika, a matematikai kalkulusz és az ábrázoló mértan segítségével a tudomány már halad világosabb tájak felé. A hatalmasan fejlődő amerikai tudomány körében terjed az a felfogás, hogy a biztos tudomány ott kezdődik, ahol exakt értékekkel dolgozunk. Más szellemi áramlatoknak is lehet jogosultságuk, míg az a szintetikus elme jelentkezik, mely a különböző irányokból véve azt, ami maradandó értékű, a tudományt a fej-

lódás magasabb fokára, az igazság tökéletesebb megértése felé emeli.

Azonkívül szükséges, hogy sok részletjelenség türelemmel és pontossággal figyeltessék meg, mint azt a természettudós teszi. Igaz, hogy a természettudós munkája hálásabb, mert a jelenségek tipikusak, a társadalmi élet jelenségei individualisak, változók. Viszont a gazdasági jelenségek tanulmányozásánál vezet a cél ismerete, mely a természetben azonban hiányzik.

Fontos feladat a társadalmi gazdaságtan induktív módszereinek tökéletesbítése, az észleletek pontossága és rendszeressége úgy a társadalmi egyedek, mint a tömegek észlelésének szigorúan tudományos keresztülvitele, tehát különösen a monografikus, a reprezentatív és a tömeg statisztika módszerének tovább fejlesztése, az észleleti hibák kiküszöbölése, a matematikai módszerek és tételek felhasználása, mely irányban örvendetes haladás mutatkozik különösen Amerikában. Az indukció leghatalmasabb eszköze, a kísérlet, a társadalmi gazdaságtanban csak kivételesen áll rendelkezésre, leginkább az úgynevezett közvetett kísérlet alakjában, de ez is gazdag forrása lehet az ismeretnek, tehát el nem hanyagolandó.

Kautz nem zárkózott el az új irányok elismerése elől, amit a tudományt komolyan művelő szakember nem is tehet, azonban a tudomány akkori állapota mellett legtöbbet remélt a történeti és statisztikai indukció alkalmazásától, anélkül, hogy tagadta volna Menger egyes kifogásainak jogosultságát. Itt valóban áll Jevons fentebb idézett kijelentése, hogy nem a tekintély a fő, hanem az igazság.

* * *

Kautz utolsó éveiben is számos irodalmi tervvel foglalkozott, melyek között első sorban állott egy történetbölcseleti munka megírása.

„Mindig lehető magasb szempontból s felsőbb irányzatból kiinduló tanulmányaim egyik legkedveltebb, egész tudományos és irodalmi, meg tanári pályámon, mondhatnám lelkesedéssel s hő buzgalommal kezelt tárgya: a „Történet-Philosophia“ ez az úgynevezett „Scienza Nuova“, általam „Historia sublimiornak“ hívott koronája a tudományoknak volt. Ennek (természetesen szoros kapcsolat-

ban a világtörténettel) való tanulmányozása, bűvárlása s ha Isten erőt és tehetséget ad : rendszeres egészbefoglalása (ami mindakkoráig a világirodalomban, legalább oly módon, mint én képzelem, sehol se történt még eddig), ez volt tudósi, nehéz szellemmunkássági stb. törekvésemnek célja, eszménye éjjel-nappal fáradságomnak legfőbb gondja.“

* * *

Előadásom elején három kérdést vetettem fel. Mi volt Kautz Gyula a magyar társadalmi és államtudományoknak? Mi volt Kautz Gyula a magyar közgazdaságnak? Mi volt Kautz Gyula a tudományos világirodalom szempontjából? Mindahárom kérdésre kielégítő választ találtunk, mindahárom irányban Kautz Gyula jelentékeny szolgálatokat tett. Ezt az eredményt nem változtatja az a körülmény, hogy a tudományos tevékenység nagy intenzitása, sok kiváló elme munkája dacára, a tudomány csak szerény eredményeket ért el. Számos problémája megoldatlan, Megállapításai nem egyszer elferditettettek és hamis utirányok megállapítására használtattak; kétségtelen az is, hogy napjainkban a nemzetek jólétéért való küzdelemben a technika tilletmeg az elsőbbség. Talán jön oly korszak, ahol tisztultabb erkölcsi felfogás is biztosítja a gazdaságtani vizsgálódások gyakorlati értékesítését. Mert kétségtelen, hogy csak a gazdasági tudomány, a technika és a moral együtt véve képesek a nemzetek élet standarját jól emelni. Egyedül egyik sem elég a cél biztosítására. Gazdaságtan, technika, moral együtt azonban új korszakot teremthetnek. Addig pedig meg kell nyugodnunk abban az eredményben, hogy a tudomány érdeklődést keltett a gazdasági jelenségek iránt és helyesebb fogalmakhoz vezetett a gazdasági funkciók és intézmények természetéről.

* * *

Nemes életbölcseesség irányította Kautz életét. Nagy elismeréssel volt az általa kiválóaknak talált emberek iránt. Életmódjában egyszerű puritán a szükségletek minimumával, de azért nem cynikus, hanem inkább úri hajlammal és előkelő modorral. Büszke volt arra, hogy polgári származású, igazi selfmade man volt, aki mindazt, amit elért,

magának köszönhette és soha semminemű protectionnak sem örvendett vagy járt utána: sem születési előnyben, sem klikkek támogatásában nem részesült. „Sokat tartok arra, — írja, — hogy nevelésem életpályám, műveltségem és morálom német, angol alapú, jellegű, Az életkomolyság (nem a francia ledérség, vagy az angol nehézkesség, sem az olasz felületesség), real-idealismusom stb, német gyökerű.“ „Az eszmei és lélekbeni együttélés a világ legnagyobb gondolkozói, államférfiai, socialbölcselei (s némileg költői)-vel is: utolsó életnapjaimat megédesítette.“ A nagy elődökkel való érintkezés szüksége bizonyítja, a magasabb természetet.¹ (Goethe)

Tanításaiban egyesült a történetbölcsele a nemzetgazdával, a tudós a hazafival, a kész mester a folyton tanulni vágyó és ifjú tűzzel a tudomány iránt érdeklődő adeptussal. Előadásait élénkség és lendület tette élvezetessé és az a hallgatókkal közölt lelkesedés, mely mutatta, hogy a tudomány művelése, előadása neki nem hivatalt, életcél. Szerette hallgatóit, érintkezett velök, útbaigazította, bátorította és buzdította őket. Büszke volt kiválóbb hallgatóira és feljegyzéseiben többször fordul elő különböző jeles tanítványainak névsora. Mint tanárt jellemzi Kautzot nagy európai műveltsége, tudásának erős történeti és bölcséleti alapzata és szakkörének irodalmában való bámulatos tájékozottsága. Nem volt az a szerény rostocki egyetemi magántanár, kinek dolgozatára irataiban, előadásaiban nem hívta volna fel a figyelmet. A mellett erős polemikus, majdnem szenvedélyes volt és elfoglalt álláspontját minden fegyverrel védelmezte. Mindamellelt munkáiban inkább azt a benyomást tette, mint a juste-milieu képviselője, ki mindenütt latolgatja minden dolognak előnyeit és hátrányait.

Az egyetemi intézmény nagyságát 1873 okt. elsején tartott rektori beszédjében kimerítette. — „Az egyetemek székhelyei és szentélyei a tudományoknak, az egyetemek rendeltetése a szellemi és anyagi világrend tüneményei természetének, összefüggéseinek és törvényeinek felderítése és

¹ Eckermann's Gespräche mit Goethe III. 99. 1.

az azt kifejezésre hozó igazságok rendszerezése és tisztázása, eszméknek magasztos tárháza, melyből magának az igazi világosság utat tör, egységi és összesítési gyúpontja a tudományoknak, középpontja a népek szellemi munkájának, kulturai szerepökkel pedig párhuzamos a köz- és államéletre gyakorolt hatásuk, nagy és mélyenmenő hatásuk a vallás-erkölcsi terén, a gazdaszat és ipar, a forgalom és a technika életre. Egy nemzet oly magasan áll, mint egyetemei . . . Hirdessük, hogy hazánk és fajunk fennállása és felvirágzása első sorban nem politikai intézmények és formák, hanem műveltség, anyagi és szellemi megerősödés, munka és egyéni haladás által érhető el.“ Szükséges, hogy minden egyetemi tanár az igazság kultuszáról azon nézetten legyen, amilyen Kautz Gyula volt.

* * *

Kautz vezércsillaga a tudományban Roscher volt, a politikában Széchenyi István. Széchenyi felfogása legjobban felelt meg politikai, nemzeti hitvallásának. Tanulmányozza iratait, életbölcseletét, viszonyát más államférfiakhoz, helyét a történelemben. Jóformán külön kis irodalmat képeznek Széchenyiről szóló tanulmányai.

Kautz utolsó lehelletéig Széchenyi hagyományaihoz hű maradt és gondolatai mindig visszatérnek hozzá, mint az életét vezető nemtőhez. Az első nagy fiatalkori benyomás volt, melyet Kautz nyert, hiszen éppen abba az időbe esik a döntő benyomásokra fogékony gyermek- és ifjú kora, mikor egész Magyarország visszhangzott Széchenyi dicsőségétől. A hű követésre különleges okai is voltak, még pedig a következők: 1. Széchenyi egész politikáját jellemzi a szélsőségek kerülése, az arany középút betartása, a „helyes középút“ már Aristoteles által hangoztatott elve. 2. Széchenyit egész tevékenységében irányította az a felfogás, hogy a gazdasági és társadalmi átalakulás szüli a politikai átalakulást. 3. Széchenyi mindig az összes osztályok egyetemlegességéből indult ki és az alsóbb rétegeket nem választotta el törekvéseiben a felsőbb osztályoktól. 4. Széchenyi tanításának egyik főtétele az volt, hogy „nem kell, mindent a kormánytól várni.

Ezek az elvek vonzották Kautzot. Hozzájárult, hogy nrezte Széchenyi mély állambölcsészeteének hatását, melynek mélységei és magaslatai minden szemlélőre föltétlenül éagy benyomást tesznek. Mint fénytengerből, úgy árad Széchenyiből az emberi mértéket jóformán meghaladó igazság és bölcsesség. Hozzájárult Széchenyi nagy erkölcsi pathosa, mely Kautzra szintén nagy benyomást tett, mert mindenekfölött és elsősorban mély erkölcsös és valóságos ember volt. Kautz lelkiületének Széchenyi békeműve rokonszenvesebb volt, mint a lázas agitatio, mely lényének jellemével nem állott összhangban. Benyomást tett rá Széchenyi látnoki, a jövőbe látás képessége, melyet Kemény Zsigmonddal együtt felső sugallatnak, mély sejtelennek és a felizgatott idegrendszer clairvoyance-ának tulajdonított, részint egy uralkodó, kifejlett és szigorúan következetes ész analysisének, mely lélektani és politikai ponton haladva mindig előbbre, a távoli eszményeket az alapokkal összekötni és a tévedések természetéből a nemesis alakját megismerni inkább volt alkalmas, mint a többi kortársak ünnepelt bölcsesége.

Végül Széchenyi munkái, tevékenysége, politikája, egész élettörekvése annak a tudománynak dicsőítése, annak a tudománynak folytonos előtérbe állítása, melyet Kautz művelt, a nemzetgazdaságtannak. Voltak Széchenyi előtt is jeles magyar államférfiak, kiváló hazafiak, akik a nemzetgazdaságtan és a nemzet gazdasági haladásának nagy fontosságát felismerték, de Széchenyi valóságos kultuszá emelte ezen tudomány iránti nagy tiszteletét és a nemzet haladását főleg gazdasági haladásának functiójaként állította oda.

* * *

A társadalomgazdaságtan, ha vannak is annak területén különböző és különböző értékű irányok, kétségkívül a társadalmi tudományok legfejlettebb ága, gyakorlati kihatásában a nemzetek haladásának jólétének egyik legfontosabb tényezője. Hogy e tudomány hazánkban is buzgó ápolásra talált, abban Kautz Gyula modern, európai, széles tudományosságon alapuló, a nemzet iránti sze-

retettől áthatott munkájának bő része volt és azért a magyar tudomány emlékét mindig becsülni fogja.

A magyar nemzet élete, társadalma, államszerkezete, műveltsége a kelet és nyugat találkozásának eredménye. Ennek köszöni felvételi képességét a nyugat nagy eszméi iránt, melyeket a keleti faj lelkesedésével, rajongásával, de politikai okosságával módosítva beleültet hazája talajába. Talán ez képezi a nemzet élettörvényét, amilyennel, mint Treitschke mondja, minden nemzet bír és minden nemzetnek kell, hogy azt felismerje. Keleti melegséggel, lelkesedéssel felvenni és felszívni a nyugati kultúra alkotásait, de olyképen, hogy azok itt a magyar genius önálló nemzeti jellegét viseljék, ebben rejlik a nemzet jövőjének is kulcsa. Ennek a szellemnek egyik buzgó képviselője Kautz Gyula volt, ki maga is saját legnagyobb érdemét abban találta, hogy az európai tudományt bevezette hozzánk. Így olvad bele Kautz Gyula élete a nemzet magasabb élettörvényébe, így vált ő magasabb értelemben a nemzet fiává, a nemzet érdemekben gazdag és áldásos emlékű munkásává, kinek emléke a magyar tudomány történetében soha nem mehet feledésbe. Remélte és joggal remélhette: *Non omnis moriar!* Ha a magyar tudomány történetében említeni fogják a legjobb neveket, Kautz Gyula neve is köztük lesz.

Világháború, bolsevizmus, Trianon, e háromszoros mély örvény választ el attól a kortól, melyben Kautz Gyula működött és a nemzet nagy vérvesztesége, agóniája, csak élénkebbé teszi az azokra való emlékezést, kik a nemzet anyagi, szellemi, erkölcsi javát gyarapítottak. Ez az emlék buzdítsa a mai és a jövő nemzedéket, hogy visszaadja a nemzetnek régi erejét, régi kincseit, hogy emelkedjék a szellemi és erkölcsi élet tisztább magaslatára, hogy a tudománynak ma még sokkal göröngyösebb útjain az igazság szeretetében, a tudományos tárgyilagosságban, a nemes célkitűzésben, a hazaszeretetben kövesse a magyar tudomány történetének nemes példáit.

